

BERLANGA

A LA VISTA

un recorregut de cine

LUIS GARCÍA-BERLANGA MARTÍ: UNA BIOGRAFIA

Luis García-Berlanga va nèixer un 12 de juny de 1921 a València, al si d'una família acomodada d'antics terratinents i comerciants. El pare de Luis, militant del Partit Liberal i diputat en les Corts espanyoles per València, va tindre escassa presència en la vida del director. Sa mare, no obstant això, va ser una figura capital per al cineasta. Berlanga la va definir com a "rígida, religiosa i vigilant"* , encara que després afegeix que sempre va tindre predilecció per ell, segurament per ser el més menut dels quatre germans.

El mateix Berlanga es va definir com un xiquet solitari i tímid, que escrivia poesia i inventava jocs per a passar la vesprada. Però, molt prompte, es va veure delectat per dues passions que li acompanyarien tota la seua vida: el cinema i l'erotisme. La seua cinefília nasqué en veure el film *El Quixot* (1933) de George W. Pabst, la bellesa del qual va deixar a un Berlanga de 15 anys totalment bocabadat. L'origen de la seua erotomania també ve d'aquella època.

Els primers anys de la Guerra Civil van ser per al jove Berlanga una època de despertar sexual i enriquiment cultural.

"Les vacances del 36", com ell mateix les va anomenar. Però les vacances van arribar a la seua fi quan, amb només 16 anys, Berlanga s'allistà per a combatre en la batalla de Terol. Gràcies a una recomanació, va aconseguir entrar en el cos d'infermeria i d'aquell periple va traure nombroses anècdotes que inspirarien, mig segle més tard, algunes escenes de *La vaquilla* (1985).

En acabar la contesa, el pare del director va ser empresonat i sentenciat a mort pel règim franquista per la seua posició com a diputat de la Unió Republicana. Per a què li commutaren la pena, Luis es va presentar com a voluntari per a la Divisió Blava, encara que en última instància, confessa, les seues vertaderes motivacions eren altres: "En realitat el que em va motivar a anar va ser una xica. (...) Vaig creure que estant en la Divisió Blava es comprendria pel meu valor i no m'envià ni una carta"* . Per difícil que fóra per al jove Berlanga superar aquest desamor, la gèlida Rússia li oferí situacions molt més funestes: un dels seus companys de brigada va morir en ser bombardejat el lloc de vigilància que, just una nit abans, havia estat custodiant Luis.

Orpesa

Sempre contava que, molt probablement, va ser l'únic soldat que va servir en la Divisió Blava que va tindre por... dels fantasmes!: "(...) en una nit obscuríssima, amb el vent ululant, cruixint els escalons, (...) no tenia por al fet que em pegaren un tir, sinó terror a què se m'apareguera un fantasma."*

La duríssima experiència en la Divisió Blava va marcar especialment el director: "Sabia que, fora de mi, el xicotet món dels humans era cada vegada més hostil, que tot era un buit en aquest país on només les xiques eren atractives, potser massa. Va ser llavors quan vaig prendre l'estúpida decisió de dedicar-me al cinema." Així, l'any 1947, un jove Berlanga de 26 anys va fer les maletes i va marxar a Madrid per a matricular-se en l'Institut d'Investigacions i Experiències Cinematogràfiques (IIEC), envoltant-se de joves cinèfils com ell i llest per a emular a alguns dels seus ídols: Billy Wilder, René Clair, Frank Capra i Ernst Lubitsch.

Amb Juan Antonio Bardem (company de l'IIEC i oncle del celebèrrim actor) com a coguionista, dirigeix *Esa pareja feliz* (1951), òpera prima d'ambdós cineastes que es portà a terme amb més amor que recursos, i *¡Bienvenido, Mister Marshall!* (1953), obra premiada en el prestigiós festival de Cannes i una de les pel·lícules més populars del director valencià (qui no ha cantat en alguna ocasió allò de "americanos, os recibimos con alegría"?).

Després de treballar a Madrid, torna a les costes valencianes per a rodar (ja sense la companyia de Juan Antonio Bardem) *Novio a la vista* (1954), filmada a l'hotel Voramar de Benicàssim, i *Calabuch* (1956), cinta gravada a Peníscola i que li valgué una candidatura a la millor pel·lícula en el Festival de Venècia.

Tras *Los Jueves, milagro* (1957), pel·lícula inspirada en les aparicions marianes de les Coves de Vinromà (Castelló), Berlanga contacta amb el guionista Rafael Azcona i, així, es constitueix un dels tandems més brillants i fructífers del cinema espanyol: a obres mestres com *Plácido* (1961) o *El verdugo* (1963), comptant la primera amb una nominació als Oscar, els van seguir *La boutique* (1967), *¡Vivan los novios!* (1970), *Tamaño natural* (1974), l'hilarant trilogia dels Leguineche (*La escopeta nacional*, 1978; *Patrimoni nacional*, 1981; *Nacional III*, 1982), *La vaquilla* (1985) i *Moros y cristianos* (1987).

La família García-Berlanga Manrique al complet: José Luis, Jorge, María Jesús, Luis, Fernando i Carlos, fotografiats per Luis Rubio per a Cambio 16. Col·lecció García-Berlanga.

Berlanga va insistir moltíssim que la seua boda fora senzilla i ordinària, fins al punt que va amenaçar a la seua esposa amb aparéixer amb el seu uniforme militar si ella apareixia a l'església vestida de blanc. La “precarietat” de la cerimònia va servir d’inspiració per a l’escena de les noces dels protagonistes en *El verdugo* (1963).

Entre rodatges i desenvolupament de guions, Berlanga ostentà el càrrec de president de la Filmoteca Nacional; va inaugurar, al costat d’altres professionals del sector, l’Acadèmia de les Arts i les Ciències Cinematogràfiques; va rebre el Premi Príncep d’Astúries i va ingressar en la Reial Acadèmia de Belles Arts de San Fernando. Mentrestant, a casa, la vis artística del director es contagia als seus quatre fills: el major, José Luis, es dedicarà a la producció i direcció cinematogràfica; Jorge serà escriptor i guionista; Carlos es dedicarà a la música (serà un dels “pegamoides” d’Alaska) i Fernando, el més jove, serà periodista radiofònic. Després de 26 anys de col·laboració ininterrompuda amb Azcona, Berlanga trobarà en el seu fill Jorge el seu nou col·laborador habitual, amb el qual co-escriurà *Todos a la cárcel* (1993), pel·lícula per la qual va guanyar el Goya a millor direcció i millor pel·lícula; la mini-sèrie sobre *Blasco Ibáñez* (1997), i el que acabarà sent el seu testament cinematogràfic: *París-Tombuctú* (1999).

La matinada del 13 de novembre de 2010, als 89 anys d’edat, mor Luis García-Berlanga: “Sopà una truita de creïlla, veié un partit del València i començà el dia mort en el seu llit, que és la millor manera d’anar-se’n” recorda el seu fill José Luis. Com a últim gir berlanguà, la defunció del director va coincidir amb les noces del seu fill Jorge, enllaç que, per descomptat, es va haver de posposar. Dos anys abans de la seua mort, el director valencià va deixar el seu “llegat personal” en una caixa forta de l’Institut Cervantes, amb indicacions que no s’obrija fins que es complira el centenari del seu naixement, el 12 de juny de 2021.

*Cites extretes del llibre de Miguel Ángel Villena “Berlanga. Vida i cinema d’un creador irreverent” (2021).

Acte d'obertura de la caixa 1034 en l'Institut Cervantes. Imatges: Institut Cervantes. Fernando Gutiérrez.

...I ES VA OBRIR LA CAIXA 1034

I ho va fer un 10 de juny, 2 dies abans que es complira el centenari del naixement del cineasta. Molt probablement, el mateix Berlanga ho hauria volgut així, avançant-se a la data i esquivant cerimònies i discursos. I què contenia la caixa? Un guió del qual s'havia parlat molt però es coneixia ben poc: parlem de *¡Viva Rússia!*, pel·lícula que hauria continuat la cèlebre "Saga Nacional" i que el director va abandonar després de la mort de l'actor Luis Escobar, marqués en la pantalla i també fora d'ella (ostentava el títol de Marqués de

las Marismas del Guadalquivir). El llibret es mostrarà a l'exposició "Berlanguiano. Luis García-Berlanga 1921-2021", encara que el que tots desitgem és que algun intrèpid cineasta s'atrevisca a recollir el testimoni del mestre. Estem segurs que si *¡Viva Rússia!* s'acaba filmant, després de rodar la primera escena i escoltar el "tallen" del director, podrà sentir-se clarament, potser a dalt en el cel, una veu divertida que amb sornegueria proclamarà: "¡Vaya cagada!".

D'esquerra a dreta: El president de l'Acadèmia de Cinema, Mariano Barroso; Fidel García-Berlanga i Jorge García-Berlanga, nets del cineasta, i el director de l'Institut Cervantes, Luis García Montero.

Els que li van conèixer bé diuen que Berlanga s'havia acostumat a viure a Madrid, però que sempre enyorava València. Perquè el que ha nascut en el Mediterrani sempre és del Mediterrani. I és igual que un visca a Madrid, combata a Rússia, filme a Aragó, li veneren a Hollywood o somie amb Tombuctú: un porta amb si el Mediterrani, seguint-li a totes parts, com una melodia tocada per una banda de carrer que no pots deixar de taral·larejar.

LA MEDITERRÀNIA: ÀNIMA BERLANGUANA

No deixa de ser curiós que un cineasta que va partir de la seua València natal amb tot just 26 anys i s'instal·là a Madrid fins a l'ocàs de la seua vida, desenvolupara una filmografia tan representativa del conegut com "caràcter mediterrani".

Així, advertim que mediterrani i berlanguà són parells i indivisibles, que el director valencià més internacional sempre dugué amb si mateix un trosset del Mare Nostrum, i que va insuflar d'aquell tarannà festiu cadascuna de les seues pel·lícules.

Per descomptat, la pirotècnia no sols fa acte de presència (simbòlica) en els caòtics diàlegs berlanguans. Els cels de la filmografia del director valencià es veieren solcats per focs artificials en nombroses ocasions: des de *Novio a la vista*, on uns xiquets disparen coets contra els seus majors en una batalla campal prop de l'Hotel Voramar; *Calabuch*, en la qual un científic nuclear americà dissenya un coet tan espectacular que li concedeixen al poble que l'acull el primer premi d'un renyit concurs de focs d'artifici; passant per l'accidentada pirotècnia de *La vaquilla*, erròniament identificada pels nacionals com un atac republicà; o *París-Tombuctú*, que

culmina amb un esclat final pirotècnic amb metàfora sexual gens vetlada.

Aquesta passió pel soroll i el "sarau" ("m'agrada més el soroll que els coloretts i la pirotècnia", afirmava el cineasta) ve sens dubte de la tradició fallera de la família Berlanga, festa que Luis va avorrir de jove però que, amb els anys, es convertí en una cita ineludible. Cada any, el director i la seua família gaudien de la tradicional mascletà des de les terrasses de l'Hotel Londres, de la seua propietat. Tal era la fascinació que aquest esclat sonor despertava en el director que va acabar incloent-lo en la seua última pel·lícula, *París-Tombuctú*, aquesta vegada en un escenari tan privilegiat com la Ciutat de les Arts i les Ciències.

No obstant això, més enllà del baluern de la pirotècnia, hi ha un altre element propi de les Falles que sempre va fascinar al director valencià: parlem de la festa al carrer, l'explosió d'algaravia i folklore que impera en totes les nostres festivitats. El director va maldar per capturar amb la seua càmera aquella essència, ja anara amb rigorosa concreció ("les filaes" vistes en *Moros y Cristianos* i en *París-Tombuctú*) o poblant les seues pel·lícules d'imatgeria popular:

Parc Natural de la Serra d'Irta

Moros i Cristians

les bandes de música (*¡Bienvenido, Mister Marshall!*, *Plácido, La Vaquilla, Moros y Cristianos, Todos a la cárcel, Blasco Ibáñez*), els tancaments de bous (*Calabuch i La vaquilla*) o les processons religioses (*Calabuch, Los jueves, milagro, La vaquilla*). Aquesta ràpida radiografia de les festivitats valencianes deixa entreveure el marcat “bonvivantisme” de la cultura mediterrània, aquell *carpe diem* una miqueta hedonista que va representar el propi cineasta (sempre li va acompanyar una certa fama de mandrós i despreocupat, tot i que els seus companys de rodatge el definien com a director metòdic i molt exigent). I què defineix millor al bon vivand mediterrani que el seu gust pel bon menjar i el bon beure?

La gastronomia sempre ha sigut un pilar mestre de la cultura mediterrània i la seua presència al cinema de Berlanga mai és fútil: des del desdijuni mediterrani que li serveix Trini (Concha Velasco) al protagonista de *París-Tombuctú*, passant per l'orxata casolana de la beata Encarna (Amparo Soler Leal) en la mateixa pel·lícula, fins al paper protagonista dels torrons de Xixona de la família Planchadell i Calabuig en *Moros y cristianos*. Així i tot, la recepta que millor reflecteix la nostra idiosincràsia, i així es mostra al cinema de Berlanga, continua sent la paella de cada diumenge.

En les pel·lícules del cineasta valencià, com en la vida mateixa, la paella serveix com a epicentre de cerimònia i socialització, un ritual quasi sagrat que congrega a

Com el mateix Berlanga indica, això del caràcter mediterrani és més bé una qüestió biològica: “Existeix una biologia quasi marina en la gent que hem nascut i crescut al costat del Mediterrani que proporciona un gust pel barroquisme o la pirotècnia, un sentit lúdic de la vida”.

la comunitat ja siga per a celebracions destacades (*¡Vivan los novios!*), festes populars en temps de guerra (*La vaquilla*), com a ardit polític (*París-Tombuctú*) o, fins i tot, per a reunir en una mateixa taula a polítics i presidaris en un rocambollesc acte benèfic (*Todos a la cárcel*). I en dir “sagrat” no ens volem ficar en l’esfera del diví, sinó més aïna en el terreny de l’intocable, assumpte que qualsevol valencià que haja discutit fins a l’extenuació els ingredients que ha de tindre una autèntica paella coneixerà a la perfecció. Poques receptes comporten tanta mitologia i superstició com la paella i aquest és un detall que a Berlanga no li va passar desapercebut: tenim a Pepe (Pedro Ruiz), un dels protagonistes de *Moros y cristianos*, mostrant-li al seu germà una paella recentment treta dels fogons mentre li diu “Mira Agustín, fins i tot amb l’aigua de Madrid ha eixit collonuda”; o aquell intent de patentar la paella per part del fill del marquès de Leguineche (José

Luis López Vázquez) en *Nacional III* que, en acabar la cocció de l’arròs, tanca l’orella a la sàvia recomanació del seu criat de “deixar-la reposar”: una absoluta insensatesa, com tots saben.

En definitiva, com molt bé indicava Berlanga, el mediterrani es defineix per característiques diluïdes en la nostra sang l’origen de la qual no és un altre que aquell gentil gegant que ens ha acompanyat des de temps immemorials: la mar Mediterrània. Amb la seua riquesa, temprança i despreocupat onatge, la mar va definir la nostra cultura i perfilà l’anomenat caràcter mediterrani, que no és una altra cosa que un anhel per assaborir al màxim la vida, encara que aquesta, com l’arena de platja, s’obstine a escapar-se entre els nostres dits.

Ermita de la Mare de Déu de l'Ermitana, Peníscola

FILMOGRAFIA ESCENARIS VALENCIANS

NOVIO A LA VISTA (1954)

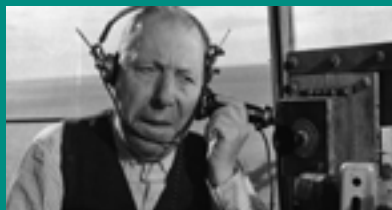
Pel·lícula *coming of age* de Berlanga en la qual va retratar les seues vivències de xiquet a les platges valencianes. La història transcorre a l'estiu de 1918 en un hotel costaner del Mediterrani. Allà, Loli (Josette Arno) i Enrique (Jorge Vico) gaudeixen de les seues últimes vacances sent xiquets innocents, ja que les ties de Loli constrenyien a la xiqueta perquè es deixes de jocs i es comprometia amb un enginyer ben plantat.

CALABUCH (1956)

Pel·lícula “capriana” per excel·lència del director valencià. El professor Jorge Serra Hamilton (Edmund Gwenn), un científic atòmic americà, es fuga fart que usen els seus coneixements per a crear artefactes de guerra. En la seua fugida arriba a Calabuch, un poble mediterrani on “cadascú fa el que vol i ningú no es molesta”.

LOS JUEVES, MILAGRO (1957)

Encara que filmada a Aragó, la història es basa en les aparicions marianes de les Coves de Vinromà (1947). Davant la desfeta econòmica d'un poble en hores baixes, les forces vives del lloc decideixen organitzar un fals miracle per atraure curiosos i turistes. La cosa es complica quan un foraster descobreix la farsa i vol portar la falsedat encara més lluny.

MOROS Y CRISTIANOS (1987)

Els futurs hereus d'una casa de torrons de Xixona viatgen a Madrid amb la intenció d'expandir el negoci. Un publicista de dubtosa moral (José Luis López Vázquez) s'ofereix per a promocionar la marca, mentre el patriarca de la família (Fernando Fernán Gómez) tracta de mantindre l'esperit artesanal de l'empresa.

TODOS A LA CÁRCEL (1993)

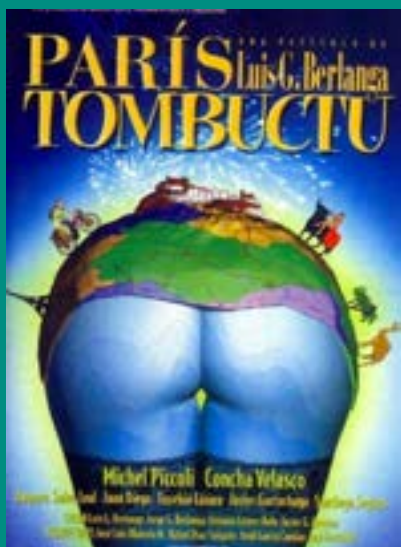
Artemio Bermejo (José Sazatornil), empresari català de la indústria dels sanitaris, assisteix a un acte benèfic organitzat a una presó per a "estrényer llaços" amb polítics, banquers i altres assistents d'importància. Un cadàver, un motí i una conspiració que inclou a la CIA i el Vaticà, són només algunes de les vicissituds que li esperen.

BLASCO IBÁÑEZ (1997)

Mini-sèrie en què Berlanga recorre la vida sencera de l'escriptor i polític, retratant les seues proeses però també les seues misèries. La sèrie és, a més, una desfílada de fascinants personalitats del s. XX: Joaquín Sorolla, Benito Pérez Galdós, Miguel de Unamuno, Rodolfo Valentino, Greta Garbo o Mata-hari, són només alguns dels citats.

PARÍS-TOMBUCTÚ (1999)

Michel (Michel Piccoli), un cirurgià francès afligit d'impotència i enfestit de la vida, decideix deixar-ho tot i embarcar-se en una viatge amb bicicleta fins a la idíl·lica Tombuctú. De camí es veurà forçat a parar en Calabuch, un poblet costaner on trobarà tot tipus de personatges pintorescos.

MÉS QUE PLATÓS ON VA VIURE I VA FILMAR

- Peníscola
- Les Coves de Vinromà
- Orpesa
- Benicàssim

- Utiel
- Alboraià
- València

- Altea
- Xixona
- Alacant

BENICÀSSIM I ORPESA

El nostre recorregut per la Benicàssim de Berlanga, a peu o amb bicicleta, podria començar a la torre de Sant Vicent, construïda en el s. XVI sota el paraigua d'un ambiciós pla de defensa costanera enfront dels atacs dels pirates barbarescos, perpetrats en territori valencià fins al mateix s. XIX. Aquest és l'inici de la Ruta de les Villes: un enorme conjunt de residències estiuenques dels segles XIX i XX, de diversos estils arquitectònics, pertanyents a membres de la burgesia valenciana, castellanenca i madrilenya que passaven llargs períodes d'oci a Benicàssim.

Són aquests preciosos xalets i el seu privilegiat front litoral (platges de la Torre de Sant Vicent, de l'Almadrava i del Voramar) l'escenari de diversos capítols de la filmografia berlanguiana. Es pot recórrer descobrint tranquil·lament els secrets de llocs, persones i moments que, sens dubte,

Villa Elisa, Benicàssim

Berlanga haguera freqüentat d'haver pogut estar. I d'haver pogut triar, probablement hauria triat les festes vespertines de l'"Infern", com es coneixia a les vil·les del nord, d'amos més liberals, enfrontades en denominació i esperit a les del sud, les de la "Cort Celestial", més tranquil·les i pudoroses.

Una bona manera de realitzar el passeig és utilitzar les magnífiques audioguies oferides de manera gratuïta i en format en línia per la regidoria de turisme de l'ajuntament de Benicàssim.

En les últimes desenes de metres abans d'arribar a l'hotel Voramar trobem les dues vil·les en les quals es van recrear escenes de la vida de Vicente Blasco Ibáñez en la mini-sèrie filmada per Luis García-Berlanga, estrenada en 1997.

1. Torre de Sant Vicent
2. Villa Elisa
3. Villa Victoria
4. Hotel Voramar
5. Via Verde del Mar
6. Antic baixador Benicàssim-Villes (Mirador Els Canons)
7. Torre Colomera
8. Torre de la Corda
9. Antic xalet de Berlanga
10. La Concha

■ Villa Victoria

És un palauet d'estil modernista valencià de 1911, dels més destacats de tot el recorregut, construït per Salvador Albacar, un important interiorista de l'època. Durant la guerra civil espanyola de 1936-39, quan moltes de les villes van ser requisades pel govern de la II República, seria utilitzada com a biblioteca, sala de cinema, de festes i balls, etc. En ella, el director valencià va recrear Fontana Rosa, la casa de Mentó (França) del cèlebre escriptor. En aquesta espectacular

vila, Blasco Ibáñez, ja en l'ocàs de la seua vida, rememora els seus viatges al voltant del globus acompanyat del seu secretari, que apunta el relat per a incloure'l en les memòries de l'escriptor, i una serventa amb la qual, prompte comprovarem, l'escriptor encara es rendeix als plaers carnals (Blasco i la serventa veuran junts *El ministre*, una de les tres pel·lícules pornogràfiques que Alfons XIII va encarregar realitzar per a la seua col·lecció personal i el guió de la qual, segons l'escriptor, és del mateix Blasco Ibáñez).

■ Villa Elisa

Després de la guerra civil, ja en els anys 1940, tot va canviar en les vil·les, que havien sigut utilitzades com a hospitals, cuines o menjadors per als soldats. Un personatge il·lustre d'aquell moment, don Joaquín Bau, juntament amb la seua esposa, na Elisa Carpi, van arribar a Benicàssim després d'adquirir un solar on havien estat les primeres vil·les de la zona. Allí van construir l'espectacular i eclèctica Villa Elisa, que es va convertir en el centre de reunions més actiu de tot el passeig marítim. Tornava així l'època daurada de les vil·les.

Mig segle després, Berlanga recrea en ella la casa que Vicente Blasco Ibáñez va

tindre a la platja valenciana de la Malvarosa i que, segons la sèrie, va ser testimoni de com es pintaven algunes de les obres mestres de Joaquín Sorolla, a més de la crema, per part del mateix Blasco Ibáñez, de l'edició sencera de la novel·la *La voluntat de viure*: quan Elena Ortuzar "Chita", amant de l'escriptor i, fet i fet, la seua segona esposa, va llegir l'esborrany de la novel·la i va poder comprovar les evidents similituds entre la narració i les seues vivències en l'adulteri, li va pregar que parara l'edició un dia abans que es publicara el llibre. Blasco Ibáñez va resoldre l'assumpte a la valenta, cremant tots els llibres en una foguera immensa a la platja enfront de sa casa.

Igual que li passà a l'enginyer Coloma Grau al segle XIX, qui, treballant en l'antic ferrocarril, es va enamorar de la costa de Benicàssim i va construir la primera villa, 100 anys després, Berlanga, durant la filmació de *Novio a la vista*, quedà corprès per la costa verge d'Orpesa i acabà construint-se en ella un xalet.

■ Platja del Voramar

Novio a la vista és, segons Berlanga, un retrat de les seues vivències estiuenques per les platges mediterrànies quan era xicotet. Tot i que es va treballar sobre un guió preexistent signat per Edgar Neville, no costa reconèixer a Enrique (Jorge Vico), el xiquet protagonista de la pel·lícula, com un transsumpte d'un jove Berlanga, una criatura una miqueta somiadora i tímid a l'hora de parlar amb les xiques.

Enrique i la seua colla juguen a la platja del Voramar (encara que es va canviar el nom de Benicàssim per Lindamar, el de l'hotel

es va mantindre) a enterrar tresors com si es tractara de corsaris. En una d'aquestes escenes, en la qual uns suposats generals, ja retirats, discuteixen sobre els detalls d'alguna batalla, es dona una curiosíssima excepció en la història del cinema espanyol: *Novio a la vista* ha de ser l'única pel·lícula en la qual la censura, en comptes de suprimir part del metratge, va obligar a afegir una escena. El que la pel·lícula es resolguera amb una batalla campal en la qual uns xiquets ridiculitzaven a uns experimentats generals de l'exèrcit, frustrant constantment les seues estratègies, no va agradar en absolut a l'organisme censor. Per a esmenar-ho, van obligar Berlanga a gravar una escena

adicional en què les dones revelen que, en veritat, els seus marits mai havien sigut generals, només havien sigut dos soldats rasos al qui agrada fantasiar amb la idea d'haver tingut majors galons.

La platja del Voramar es mostra en *Novio a la vista* amb l'aspecte que podria haver presentat un calorós dia d'agost de principis del segle XX: amb els seus emprovaradors a peu de platja i els seus banyistes embotits en cridaners vestits de bany. Cal destacar el simpàtic personatge que es passa la pel·lícula practicant jogging per la platja (un *running gag*, en aquest cas literal i figurat) davant la mirada atònita de les dones que, sota les seues ombrel·les, titllen a l'esportista de "suïcida".

Tota l'escena traspuja una bellesa (segons alguns autors es tracta de la pel·lícula millor filmada del director) i innocència que recorda al Jacques Tati de *Les vacances de Monsieur Hulot*, influència que Berlanga declara no conscient però sí plausible.

Torre Colomera, Orpesa

■ Hotel Voramar

Berlanga va triar l'Hotel Voramar (1930) com a localització per a *Novio a la vista* dos anys després que la família ho haguera llogat per a organitzar esdeveniments socials i festes. L'encant de l'edifici, a més de la seua exòtica història, va enamorar al cineasta valencià, considerant-lo idoni per a retratar aquella època màgica, al mateix temps que amarga, que és el trànsit de la infància a la maduresa. L'hotel es retrata com un lloc quasi de somni, mostrant-nos la terrassa poblada d'elegants cavallers que patinen d'ací cap allà amb gràcil elegància i total despreocupació. I és ací, a la terrassa de l'hotel, espai de socialització per excel·lència, on s'inicia el trànsit de la infància a la maduresa de Loli (Josette Arno), la xiqueta protagonista de la pel·lícula: allà se li presentarà al ben plantat enginyer amb el qual les seues ties s'obstinen a aparellar, per molt que la jove, a aquestes altures de la pel·lícula, estiga més interessada a jugar amb els seus amics que a conèixer pretendents. El paper de Loli, per cert, anava a ser interpretat per una Brigitte Bardot pràcticament desconeguda en aquells dies.

Les escenes a l'interior de l'hotel, convertit en la pel·lícula en un saló de ball

Rodatge de *Novio a la Vista* (1954) a l'hotel Voramar

en el qual la flor i nata de la societat es delecta amb refinats festejos, presenten aqueixa actitud burleta de Berlanga davant les floritures de la burgesia (només cal veure les pomposes demostracions de cant per part de l'enginyer) però també una certa idealització d'una època passada vista des dels ulls d'un xiquet: el bigarrat saló de decoració *art nouveau*, replet de joves que ballen despreocupadament, ens transporta a un moment i un lloc que sembla congelat en el temps en un etern gaudi dels plaers de la vida, aliens als problemes del món i la vida adulta. Sense anar més lluny, quan el xiquet protagonista torna de les vacances d'estiu, suspèn l'examen de geografia perquè les fronteres del món han canviat dràsticament com a resultat de la Primera Guerra Mundial, contesa de la qual el nostre protagonista ni tan sols s'havia assabentat.

■ La Via Verda de la Mar

Abandonem la zona de les villes i l'hotel passant sota el Pontazgo, un dels antics ponts de pedra i ferro sobre els quals, travessant Benicàssim, circulava el tren des del XIX fins que, ja en el segle XXI, per diversos motius es decideix desviar el ferrocarril rodejant el nucli urbà i obrint la possibilitat, feliçment executada, d'habilitar la que hui és una de les vies verdes més singulars i precioses d'Espanya. La podrem recórrer a peu o amb bicicleta durant 6 km fins arribar a la veïna Orpesa.

■ Antic baixador “Benicasim-Villas”

Ascendint i gaudint de les vistes cap a migdia sobre la badia, arribaríem fins a l'antic baixador de “Benicasim-Villas”, hui

desaparegut. Aquest baixador ho podem veure, tal qual era l'any 1954, en *Novio a la vista*, convertit ací en l'estació de la ciutat fictícia de Lindamar. En aquesta estació és on la jove Loli baixa d'un tren provinent de Madrid i descobreix amb estupor que Enrique no ha vingut a buscar-la. La decepció només pot veure's alleujada per la colpidora vista que ofereixen la platja i l'hotel Voramars. No obstant això, aquesta perspectiva era impossible des de l'antiga i cèntrica estació de tren al poble (hui convertida en comissaria de la policia local), de manera que aquest pla, encara que simule ser l'andana d'una estació, es va filmar en l'antic baixador litoral construït quasi als peus del desaparegut edifici del Termalisme. Hui dia, privilegiades terrasses i miradors de somni al llarg d'aquest tram de via verda substitueixen als antics camins de ferro.

Cala Orpesa la Vella

■ La costa verge d'Orpesa

Abans de travessar les primeres trinxeres ferroviàries excavades sobre la pura roca pels sapadors del s. XIX, ja haurem creuat a terme municipal d'Orpesa. Noms tan mítics com el de les Platgetes de Bellver, la Roca del Gegant, les Roques del Moro i del Xivero, o la platja de la Renegà ens condueixen per un dels trams millor conservats, encara, del litoral valencià.

Les torres de guaita de la Colomera i la Corda, sobre sengles penya-segats calcaris, han vist arribar des de temibles embarcacions pirates en l'edat mitjana fins a, molt més recentment, carregaments de tabac d'estraperlo. Entre les torres, múltiples accessos a una plana arenosa densament poblada de pinedes mediterrànies repletes de biodiversitat vegetal que donen pas a les més inesperades cales i roquissars de multicolors conglomerats.

En aquests paradisos amagats Berlanga va filmar alguns dels moments més divertits i entranyables de *Novio a la vista*, amb aquella escena en què el pare d'Enrique porta a tots els xiquets de l'hotel a una destarificada excursió nàutica per les cales pròximes. Des de les enfervorides proclames del pare d'Enrique, una miqueta fora de si per una severa insolació, fins a l'escena en la qual un dels amics del protagonista queda, literalment, clavat de

cap en l'arena per una errada de càlcul en llançar-se des d'un penya-segat, Berlanga es va permetre en aquestes escenes rendir tribut a la comèdia de René Clair o al *slapstick* (comèdia clàssica de "colp i bufetada") de Buster Keaton.

El director també va trobar en aquests bucòlics paratges l'escenari ideal per a començar a perfilar l'idil·li amorós de la parella protagonista: allunyats del sorollós xapoteig dels seus companys (es pot veure el vaixell en el fons del pla), Enrique i Loli coquetegen innocentment enfront d'un paisatge incomparable.

■ L'antic xalet de Berlanga

Pocs metres després de sortejar el llarg túnel del Bovalar per la senda dels penya-segats, o bé després de recórrer-lo pel seu interior, ens trobarem en un mirador sobre el Port Esportiu d'Orpesa, que, inaugurat en 1992, amb més de 700 ancoratges, és un dels més grans i millor equipats de la costa valenciana. Aquesta instal·lació, no obstant això, va suposar per a Luis García-Berlanga un autèntic maldecap, ja que la seua construcció amenaçava seriosament el privilegiat xalet que posseïa just en la cala del Retor, que separa aquest port del promontori on es troba el jaciment de l'Edat del Bronze, iber i musulmà conegut com a "Orpesa la Vella".

Veïns de la localitat recorden a don Luis, a la fi dels anys 80 del segle XX, assegut a les portes de l'ajuntament amb una xicoteta taula recollint signatures per a pressionar en contra de la construcció de tan turística instal·lació. No és d'estranyar la seua indignació ja que, durant dècades, sense cap Llei de Costes, la del Retor havia sigut la platja privada de la família Berlanga. Com a exemple de tan privilegiada situació tenim el que va escriure el periodista Matías Vallés, resident estival a Orpesa durant els anys 1960, en un article titulat *El nostre veí*

Berlanga: "Per a fer honor al seu cinema, el saló de l'habitatge estava construït sobre un pas pecuari (...). Mon pare va haver de desfer la malifeta burocràtica". Hui es pot contemplar, des de la mateixa via verda, l'entrada al xalet i la seua peculiar ubicació embolicat d'espessa vegetació, la cala als seus peus, i de pas gaudir dels últims arenals tranquils abans d'arribar a la concorreguda platja de La Conxa, en ple nucli urbà orpesí.

El primer dia de filmació a la platja de *Novio a la vista*, Berlanga va descobrir que tots els actors portaven vestits de bany contemporanis als anys 50 en els quals es va gravar la pel·lícula, i el director va haver de recordar-li al productor que la història transcorria a principis de segle XX. Finalment, Berlanga va haver d'aconseguir banyadors entre amics que vivien prop de la zona per a poder gravar l'escena.

PENÍSCOLA I EL PARC NATURAL DE LA SERRA D'IRTA

Peníscola, la grega *Kersonesos*, la *Paene insula* llatina, la Ciutat en el Mar, la tercera ciutat papal després de Roma i Avinyó, és, en si mateixa, a més d'una joia històrica i arquitectònica, un vertader plató de cinema. Des de 1913 amb els primers rotllos de cinema mut, més de 22 pel·lícules han sigut filmades en el municipi castellanenc més turístic.

■ El Parc Natural de la Serra d'Irta

La millor manera de conèixer la Peníscola de Berlanga serà començant des de la seua joia natural: el litoral verge de la Serra d'Irta. Es tracta de l'últim ecosistema costaner mediterrani totalment ininterromput, una cosa difícil de trobar hui.

La torre Badum, fortí permanent contra el corsari barbarenc sobre un gegantí penya-segat a escassos 7 km al sud del castell del Papa Luna, pot ser el punt d'inici. Les vistes tant cap al sud -la Mediterrània com ho va ser en temps del rodatge de *Calabuch*, a meitat del s. XX- com cap al nord -la, en altre temps, inexpugnable Peníscola enmig del Gran Blau- no poden descriure's amb paraules. Recorrem tranquil·lament -molt millor a pedals- la costa escarpada d'Irta pel camí del Pebret que apunta, quasi en tot moment, a la ciutat que va ser seu templera en l'edat mitjana.

■ Platja de les Viudes

Arribem al poc temps a la platja de les Viudes. Amb la seua característica i prominent roca enmig de l'arena, quasi adossada a la famosa platja de Migjorn, degué marcar especialment a Berlanga, perquè la va utilitzar en *Calabuch* per a presentar al científic atòmic i protagonista de la pel·lícula, Jorge Serra Hamilton (Edmund Gwenn) i, de nou, en *París-Tombuctú* per a representar la que, segurament, és l'escena més famosa de la pel·lícula, amb els personatges interpretats per Michel Piccoli i Juan Diego albirant les generoses posadores d'una veïna del poble.

Com a curiositat, totes dues pel·lícules comparteixen no sols localització, sinó també localitat imaginària: el poble mediterrani al qual arriba el personatge de Michel Piccoli, a la recerca d'una idíl·lica Tombuctú, també rep el nom de "Calabuch", com el poble de la pel·lícula homònima filmada quatre dècades abans.

Torre Badum, Parc Natural Serra d'Irta, Peníscola

■ La platja de Migjorn i el port

La platja de Migjorn i el port de Peníscola, hui molt canviats respecte a l'any 1957, són escenari habitual durant tota la trama del film *Calabuch*. Luis García-Berlanga va triar aquesta zona per l'afable de les seues aigües i per la seua llum, bona per a rodar durant tot el dia. En l'actualitat, gran nombre d'embarcacions utilitzen aquesta platja per a fondejar en ella.

En el llarg espigó de la punta del Marbre es va filmar una de les escenes predilectes de Berlanga de *Calabuch*: al poble se celebren unes noces i els nòvios, després de la cerimònia, van fins a la platja on els espera una barqueta (en la qual el bo de Vicente, interpretat per Manuel Alexandre, porta diversos dies pintant la paraula

“ESPERANZA”) amb la qual navegaran les tranquil·les aigües del Mediterrani per a celebrar el seu enllaç. Els nòvios recorren tot l'espigó davant l'atenta mirada de tot el poble i, ja en el final, són recollits per l'embarcació. Tota aquesta escena és un clar homenatge a l'inici de la pel·lícula *L'Atalante* (1934), de Jean Vigo (una de les obres mestres de la Història del cinema), en la qual uns joveçans passen la seua lluna de mel navegant pels rius de París.

En el port i en el seu ja desaparegut arenal, José Luis Ozores interpreta a un torero que va de poble en poble amb el seu camió. Enguany, porta a un bou fill del bou de l'any passat que, davant la sorpresa dels aficionats, és igual de famèlic que el seu pare per la gran quantitat d'actuacions en les quals participa.

■ Murallés i Portal de Sant Pere

En *Calabuch* s'aprecia tot l'entorn del Portal de Sant Pere en 1957. Berlanga no hi construï cap decorat: respectà la ciutat tal qual era en l'època. El hui famós portal del segle XV va ser alçat durant els anys en què Pedro de Luna, el papa Benet XIII, vivia en la fortalesa peníscolana, quan les aigües arribaven al peu de la muralla i les barques encallaven en la mateixa rampa al peu del portal. En la dovella central es pot observar l'escut dels Luna tallat per Filibert Bertalla.

En *Calabuch* ocorre una de les irreverències favorites del director: el capellà beneeix la barca amb aigua beneïda, que cau just sobre el seu nom recentment pintat, “Esperanza”, esborrant-lo quasi per complet.

■ El Bufador

La del portal del Papa Lluna serà una entrada apoteòsica en el barri antic de Peníscola. Anirem ascendint mentre, sobre el passeig de ronda de les vetustes muralles i traient el cap entre torrasses, reconeixem entre mar i terra els paisatges de tantes obres cinematogràfiques i televisives filmades a la ciutat. Passarem pel Bufador, túnel naturalment erosionat en la calcària que connecta els empedrats carrers amb la mar, i que projecta al cel aigua salada com guèiser durant els forts temporals marítics. No s'entén com aquesta boja atracció natural -de clares connotacions sexuals si la veiem des dels ulls d'un erotòman com Don Luis- no ha tingut major presència en les pel·lícules de Berlanga.

■ Museu de la Mar

Arribem de seguida, entre animades terrasses, al Baluard del Príncep. Ací trobem el Museu de la Mar, que ajuda a conservar i difondre la mil·lenària tradició marinera de Peníscola. En el seu interior podrem trobar objectes arqueològics d'origen mariner,

Berlanga sempre va dir que, malgrat ser guions que no estaven escrits per ell, tant *Novio a la vista* com *Calabuch* són dos dels seus treballs més personals quant a vivències pròpies plasmades en una pel·lícula.

maquetes d'embarcacions, arts de pesca i un xicotet aquari.

L'edifici es va usar com a escenari de l'escola del fictici Calabuch. En aquell moment era realment una escola femenina coneguda com a "Casa de les Costures". En la seua filmografia més primerenca, Berlanga para molta atenció als xiquets i l'entorn escolar. En una escena de la pel·lícula, el geni atòmic Hamilton trau el cap per la finestra de l'escola mentre s'imparteix una classe i fa broma amb els xiquets, usant

el seu mateix codi: burles, ganyotes, etc. Encara que Berlanga va confessar que no s'entenia amb els xiquets ("Vaig ignorar als meus fills fins que vaig poder parlar amb ells") i que li produïa rebuig la vellesa, ancià i xiquets semblen compartir un llenguatge comú, una perspectiva gojosa i desenfadada de la vida. L'altra figura necessària per a completar l'escena de l'escola, i element que es repeteix en la filmografia berlanguiana, és la mestra de Calabuch, interpretada per l'actriu Valentina Cortese, personatge amb major càrrega melodramàtica que la professora vista en *¡Bienvenido, Mister Marshall!*. I és que *Calabuch* va ser una pel·lícula per encàrrec que li va arribar ja escrita a Berlanga: els diàlegs entre el geni atòmic i la professora, amb un aire a cinema clàssic nord-americà, eren obra d'Ennio Flaiano (guionista d'Antonioni o Fellini) i per això semblen mancar de l'acidesa pròpia del director valencià.

■ El Far

Arribar al Far de Peníscola (1892) és haver travessat carrers, carrerons i places, passat per la Casa de les Petxines, haver pujat rampes i escales, i trobar-se, a més d'a les faldes del castell musulmà, temple i papal, en un dels més espectaculars miradors del Mediterrani castellanenc.

Berlanga va reservar per al paper del farer de Calabuch al gran Pepe Isbert.

Director i actor van coincidir per primer vegada en *¡Bienvenido, Mister Marshall!* on, tant Isbert com la resta de l'equip, li van fer la punyeta tot el que van poder per ser un director quasi novell. Berlanga, no obstant això, va comptar en moltes més ocasions amb Isbert i l'interpret va elogiar en gran mesura el treball realitzat pel director.

En *Calabuch*, Pepe interpreta a Don Ramón, el farer del poble que es passa tota la pel·lícula jugant una partida d'escacs a distància amb el rector que, tot siga dit, no para de fer trampes (tots dos jugadors es comuniquen telefònicament, connectats gràcies a la centraleta que porta diligentment... La tavernera del poble!). Don Ramón serà el que done l'alarma quan veja aparèixer per l'horitzó l'armada naval americana que ve a emportar-se al seu més il·lustre geni atòmic.

També té el far de Peníscola un xicotet paper en *Paris-Tombuctú*. Berlanga va tindre la genial idea de filmar una discussió entre un parell de divorciats, l'alcaldeessa de *Calabuch* i l'empresari Vicente de "Sanitarios Bermejo" (una picada d'ullet a l'Artemio Bermejo, amo de la mateixa empresa, interpretat pel gran Saza en *Todos a la cárcel*), situant-la a ella al castell del Papa Luna, i a ell, en el far: una discussió a crits i contra vent i marea.

La platja de Migjorn en *Calabuch* (1956)

■ Castell del Papa Luna

Just a l'inici del film *Calabuch*, Berlanga ja ens fa un "recorregut turístic" pel poble per a conèixer les seues gents i els seus enclavaments predilectes, i li presta especial atenció a la impressionant fortalesa d'origen ancestral, que corona l'inexpugnable tómbol calcarí penisclà. Pedro Martínez de Luna, Benet XIII sota obediència d'Avinyó, va convertir el castell en la seua seu pontificia en el llarg litigi sobre la seua legitimitat -el Gran Cisma d'Occident, 1378-1417-, convertint Peníscola en la tercera seu papal del món.

Berlanga usa la fortalesa per a retratar, per contrast, la benevolència i senzillesa de les gents del poble de *Calabuch*: en el que antigament eren nobles salons, podem veure a xiquets jugant a la corda, i els canons que antany defensaven la fortalesa, serveixen en el film com a amarrament per a les barques, per a tendir la roba o, fins i tot, perquè un xiquet que no pot aguantar-se fins a arribar a casa alleuge la bufeta.

També utilitza Berlanga aquest escenari per a presentar una altra de les seues estampes folklòriques preferides, clàssiques del cinema berlanguà: una processó religiosa.

En *París-Tombuctú*, Berlanga utilitza el castell del Papa Luna com a epicentre d'un altre dels seus ritus típicament berlanguans: la preparació d'una paella monumental. Aquest hilarant esdeveniment,

que inclou absurds elements com un retor homicida (un Santiago Segura especialment sembrat), un intent frustrat de benedicció de la paella i el despull integral d'una sueca avalotada (interpretada per una joveíssima Sophie Evans), finalitza amb una imatge planyívola i una miqueta descoratjadora, pròpia d'aquell Berlanga ja crepuscular: mentre la plaça es buida, un gos de carrer s'ha pujat a la paella i devora les sobres amb afany.

■ La plaça d'Armes i la Mare de Déu de l'Ermitana

Tant en *Calabuch* com en *París-Tombuctú*, la plaça d'Armes i la barroca ermita dedicada a la Mare de Déu de l'Ermitana (1714), amb les monumentals escales de pedra entre mig, són localitzacions principals en les quals es congrega el poble per a celebrar ritus, tant catòlics com pagans: des de la processó religiosa de *Calabuch*, passant per l'espectacle pirotècnic de la mateixa pel·lícula (les autoritats locals observen els focs des de la plaça), fins a l'accidentada celebració de canvi de mil·lenni a *París-Tombuctú*, la plaça d'Armes és, en el *Calabuch* berlanguà, l'epicentre de la vida social i cultural del poble. Aquesta plaça també tanca en *París-Tombuctú* un cicle de "naixement i mort" del cirurgià protagonista interpretat per Michel Piccoli: és en la farmàcia de Trini i Encarna (Concha Velasco i Amparo Soler Leal), situada en

Javier Gurruchaga en *París-Tombuctú* (1999)

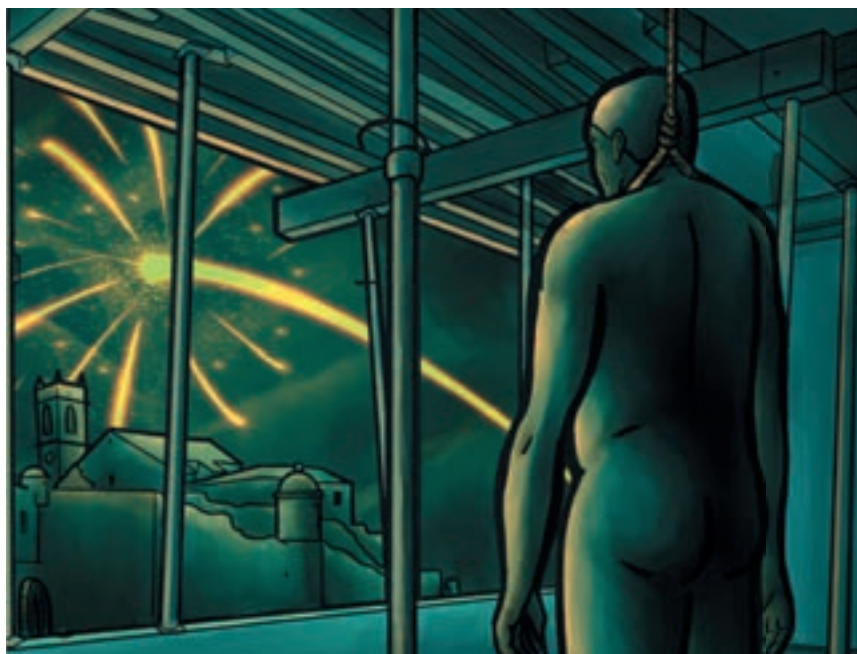

Peníscola

la plaça, on les dues germanes netegen al nouvingut al poble amb la tendresa amb què banyarien a un nounat. Aquest acte simbolitza el renaixement de Michel a aquella delirant i gojosa realitat que és el poble de *Calabuch*. Però el cicle vital es tanca amb una escena alhora funesta i hilarant, amb Michel penjat en el taller del seu amic Boronat i aquella fagonada que ix del -ja no tan impotent-penis del protagonista.

L'interior del temple fortificat de l'Ermítana, patrona de Peníscola i a qui dediquen els locals les seues principals festes -dansaires i torres humanes incloses-, també es va usar com a localització per a *Calabuch*

en la celebració de les noces. En dita escena, el professor Jorge Hamilton s'ofereix a tocar l'òrgan de l'església durant la cerimònia però, en un moment de distracció, interromp l'homilia tocant "Oh Susana". Aquesta escena està basada en una anècdota real que li va ocórrer al director de xiquet: en el col·legi de jesuïtes on va estudiar, tocava l'òrgan de l'església un jove que, a les nits, era pianista en un cabaret. Un dia que estava una mica adormit va interpretar durant la missa una peça pròpia del seu ambient laboral nocturn i, clar, l'emblemàtic que s'armà va ser clamorós.

■ Platja Nord

Potser la millor manera d'acomiarar-se de Peníscola siga experimentant una de les seues més belles postals, des de la platja septentrional, on Jorge Hamilton, el geni atòmic, s'acomiadà de tot el poble de Calabuch per a tornar a la seua infeliç vida als Estats Units. Hamilton marxa, això sí, convertit en una altra persona: Calabuch i les seues gents li han ensenyat una altra manera d'entendre i gaudir la vida, sense enrenous i sense preocupacions banals. Per a Hamilton, Calabuch és un paradís en la terra, i ens agrada pensar que la nostra Peníscola s'ha impregnat una mica d'aquella màgia de *Calabuch*.

La pel·lícula acaba amb el geni atòmic sobrevolant el poble en helicòpter, acomiadant-se dels 928 nous amics que ha fet. Aquests plans aeris també tenen la seua molla: davant la impossibilitat d'aconseguir un helicòpter per a gravar aquestes preses, el productor va aconseguir que l'exèrcit els prestara un Junkers per a la filmació. El pilot no volia volar tan baix com li demanava el director i al final, cansat de tanta insistència, digué que "per les seues pilotes anava a fregar les teulades". Berlanga ho va dir sense embuts: "No ens matàrem de miracle".

LES COVES DE VINROMÀ

1. Ajuntament
2. El Portalet
3. Casa dels Templers
4. Església nova
5. Església antiga
6. Paratge de la Moreria
7. Cova del Miracle

El miracle de les Coves de Vinromà

Un poblet de Castelló. 1947. Plena postguerra. Fam, fe i necessitat extrema de miracles que alleujaren les greus mancances de la població. Raquel Roca, una xiqueta d'a penes 8 anys, va assegurar haver vist a la Mare de Déu en una cova del paratge de la Moreria, coneguda com a cova de la Campana, des d'aleshores cova del Miracle. Son pare, Emilio, encara que no creient, hi acompanyava a la filla tots els dies.

Les suposades aparicions de seguida es van propagar per tota la regió, produint-se massives migracions sobretot al voltant de l'1 de desembre, quan la xiqueta deia que tornaria a aparèixer-se la Mare de Déu i ocorrerien miracles. Tant necessitats com curiosos de totes les edats, potser uns 350.000 segons fonts de l'època, van peregrinar sobre rodes, animals o a peu fins al lloc.

Res va succeir. Hi ha qui opina que tot hauria sigut fruit d'una mala interpretació per part de Raquel, fomentada per sa mare i exacerbada per la passió mística d'aquell moment. Fins ací els fets. A partir d'ací, Berlanga.

Sembla que la història va servir d'inspiració al nostre mític director de cinema en *Los jueves, milagro*, de 1957, rodada a Aragó. A Berlanga li va arribar la notícia per sa mare i sa tia, beates en extrem. Aquest film estava ambientat en un poble els habitants del qual planegen organitzar aparicions santes per a incrementar l'afluència de turistes.

■ Un passeig pel poble

Les Coves de Vinromà conserva vestigis de, pràcticament, tots els grups humans que hi han habitat. La llista de carrers ens sorprendrà amb cases senyorials, esglésies, antics portals (com El Portalet) i restes de

muralles: defenses d'un castell medieval fagocitat pels veïns en construir llurs cases adossades a ell. Fins i tot ens toparem amb una casa fortificada que va pertànyer a l'Orde del Temple, amos i senyors de la regió fins al s. XIV.

Ja lluny de l'asfalt, en el barranc de la Valltorta, epicentre de l'Art Rupestre de l'Arc Mediterrani (Patrimoni de la Humanitat de la UNESCO des de 1998), podrem visitar amb un guia habilitat (prèvia cita cridant al Museu de la Valltorta) l'abric de la Saltadora, una de les pintures més famoses. En el cim del paratge de la Moreria, recorrerem restes de construccions defensives prehistòriques i, a l'abric de la seua vessant ombria, trobarem els refugis on els musulmans van instal·lar algunes de les seues llars a partir de la conquesta cristiana del s. XIII.

Riu de les Coves

■ Un escenari miraculós

Recurrent per la senda habilitada el paratge de la Moreria, hui declarat Microreserva de Flora per la singularitat de la vegetació que hi creix, podem obrir una finestra al passat i immiscir-nos en la història que va inspirar l'obra del director valencià, no sols arribant fins a la Cova del Miracle i albirant a Raquel Roca caient rendida als peus d'una suposada Mare de Déu, sinó també traient el cap per a contemplar el llit del riu de les Coves i imaginant-lo ple, de gom a gom, no d'aigua sinó de desenes de milers de fidels desitjosos que un ser sobrenatural il·luminara els seus camins en tan foscos dies de postguerra. Segons les autoritats de l'època, l'autèntic miracle va ser que cap desgràcia ocorreguera en aquell sobrenatural mes de desembre.

En la pel·lícula de Berlanga no és la Verge la que s'apareix a l'innocent del poble (de nou un immens Manuel Alexandre), sinó Sant Dimes, el sant lladre penedit. Per descomptat, tot és una farsa muntada pels capitosts de la localitat per atraure turisme al balneari del poble i tractar així de revitalitzar una economia en hores baixes. La falsedat dona resultat i la turba s'amuntega al balneari per a beure, banyar-se o ser ungida amb aquelles aigües miraculoses, com segurament va ocórrer a les Coves quan centenars de creients visitaven a la innocent Raquel a sa casa per a què, qui sap, obrara algun miracle.

■ Amb l'església hem topat

Los jueves, milagro fou, per a molts crítics de l'època, un títol emmarcat directament en el gènere de "cinema religiós", encara que, probablement, beu més del cinema de Frank Capra (el seu aire a *Qué bello es vivir* és inqüestionable) que de pel·lícules de la tradició de *Marcelino, pan y vino* (1954). Així i tot, es va considerar oportú que l'església "revisara" el treball de Berlanga.

El "enviat" de l'Església, el pare Garau, no sols va exercir de censor en la pel·lícula, sinó que va escriure pàgines senceres amb les "benaurances" de Sant Dimes perquè foren incloses en la pel·lícula. Davant un cada vegada més desballestat Berlanga, el pare Garau va respondre: "Vosté creurà que jo sóc un home antiquat, veritat? Ha de saber que jo sempre he sigut un home d'idees avançades...", rematant amb un "Ací on em veu, senyor Berlanga, jo he sigut el primer capellà espanyol en posar-se un rellotge de polsera!".

Anys després de rodar *Los jueves, milagro*, Berlanga visitaria les Coves de Vinromà durant el rodatge de *París-Tombuctú*, filmant en el quilòmetre 6 de la carretera d'Alcalà de Xivert a les Coves les primeres preses de la qual va ser la seua última pel·lícula.

Xixona

La localitat alacantina de Xixona és torró i festa. I no hi ha festes més xixonenques que les de Moros i Cristians. Per tant, Luis García-Berlanga converteix la Sexona musulmana en l'esperit de la seua comèdia de 1987 *Moros y Cristianos*.

Encara que la majoria de la pel·lícula es filma i ocorre a Madrid, es proposa a continuació un recorregut per la Xixona més torronera que va captivar a un Berlanga que, no ho oblidem, havia nascut i crescut a la calor de la pastisseria de la seua família.

■ UNA RUTA AMB AROMA A MEL I AMETLA

Podríem començar per la porta gran, pel castell medieval almohade (s. XII) amb la seua famosa Torre Grossa, reconstruïda després de segles d'abandó. No en va, l'origen ancestral del torró, elaborat bàsicament amb ametlla i mel, hem de situar-lo probablement en l'Antiguitat de la península Aràbiga. Amb l'expansió de l'Islam, anà arribant a Europa. Retem homenatge a tan gloriosa (i golosa) cultura amb un passeig per les seues amplíssimes ruïnes fortificades musulmanes.

1. **Castell de la Torre Grossa**
2. **Església de Santa Maria**
3. **Mural Fàbriques de Torró**
4. **Forn del Raval**
5. **Antiga fàbrica de La Jijonenca**
6. **Fàbrica de torrons de Primitivo Rovira**
7. **Mural Av. Constitució 1913**
8. **Museu del Torró**

Descendirem cap a la vila medieval cristiana i recorrerem els seus sinuosos carrers, buscant l'església vella, la de Santa Maria (s. XIII), en la plaça Nova, de transició al gòtic valencià. Entre costeres i placetes, descobrirem diferents murals

Festa de Moros i Cristians. Xixona

Forn del raval i murals de Xixona.

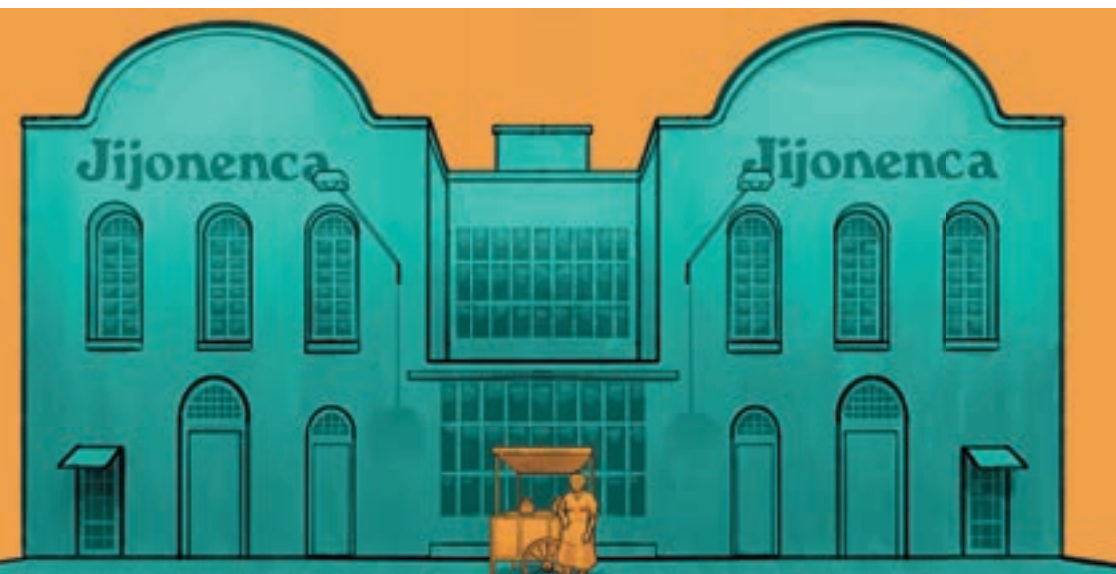

d'art urbà pintats en el barri antic. Uns dels més populars els trobarem al carrer de Sant Antoni, versant sobre el món del torró, o en la Placeta de la Presó, molt a prop de l'ajuntament i de l'església de l'Assumpció.

Amb l'olor de mel i ametlla que, diuen, impregna la vila, podem visitar el seu antiquíssim forn morú, en funcionament des de fa, almenys, 500 anys. El del Raval es diu que és un dels més antics i una vertadera joia arquitectònica. Funciona a ple rendiment i és famós en l'elaboració de pastes típiques xixonenques.

Encara que hui inaccessible i abandonada, un punt primordial en el nostre recorregut és la històrica fàbrica de torrons de La Jijonenca (1926), darrere del convent dels Franciscans, que obri i tanca

la pel·lícula *Moros y cristianos*. El primer pla de la pel·lícula ens mostra el líquid primordial del qual sorgeix la fortuna dels Planchadell i Calabuig, però també les seues futures ruïnes: la pasta de torró. Mentre el patriarca de la família, interpretat per Fernando Fernán Gómez, dona el vistiplau a la laboriosa preparació del torró que és la base del negoci familiar, els seus fills es preparen per a anar a Madrid per a expandir la marca. Després de mil desventures, en un desenllaç ja prototípic del cinema berlanguianista tota la família tornarà al punt de partida per a trobar-se pitjor que com havien començat. Després de diverses temptatives d'infart, un dels quals li sobrevé en escoltar un publicista (José Luis López Vázquez, amb cua al cap!) suggerir que per a abaratir costos en la producció del torró hauria de posar-se "menys ametlla i

més creïlla”, el patriarca acaba complint la seua amenaça i mor d’un atac en veure una esperpèntica tanca publicitària ideada pel publicista i els seus fills. És ací, al final de la pel·lícula, quan tornem a la mateixa sala de l’antiga fàbrica en què iniciarem aquest viatge per a trobar a Fernán Gómez, abillat amb el vestit tradicional de cristià, encastat en un taüt un parell de talles més xicotet del que és degut. Ací Berlanga tanca el cercle i, de pas, retrata la desaforada passió que els xixonencs tenen per les seues festes locals: el que és d’una confraria mor sent d’eixa confraria.

El nostre recorregut pot prosseguir pels locals que produeixen els preuats dolços. En la cèntrica avinguda de la Constitució, coneguda popularment com La Plaça, trobem diversos d’ells, com la xicoteta fàbrica de Primitiu Rovira. Si tenim ganes d’aprofundir, podem eixir pel carrer del Vall i l’avinguda Joan Fuster, cap a la carretera de Sant Joan, entre múltiples fàbriques reposteres. Arribarem al Museu del Torró, pertanyent a la companyia Ametla i Mel, la història de la qual es remunta a 1725.

■ FESTES DIGNES DE PEL·LÍCULA

Xixona és un cas únic ja que s’hi commemoren dues festes de Moros i Cristians: les patronals a l’agost, i les “dels gelaters” que, des dels anys 1970, tenen lloc a l’octubre perquè en època estival el gremi es troba treballant i, evidentment, no poden deixar de celebrar tan arrelada festa.

La trilogia festera dels Moros i Cristians de Xixona està documentada des de mitjan s. XVIII. L’acte més emblemàtic, propi

d'aquesta població, és el "Judici Sumaríssim del Moro Traïdor". En ell, es jutja, afusella i enterra a Beny Beny Chimeti que, per enamorar-se d'una cristiana, va vendre els seus germans a l'enemic. El fiscal i l'advocat defensor exposen els seus motius en un to humorístic, introduint els principals fets ocorreguts a la ciutat durant l'últim any. En realitat, aquesta curiosa tradició de més d'un segle procedeix d'un cas que bé podria haver inspirat Luis García-Berlanga per al desenvolupament d'una altra de les seues comèdies: la deslleialtat d'un fester, membre dels Grogos -moros- que va passar a desfil·lar

amb els Contrabandistes -cristians- per a deshonra dels seus camarades.

Encara que, a la pel·lícula, la festivitat només es veja a través d'un televisor, resulta fascinant i hipnòtic veure les "filaes" d'homes rudes que, pur en boca i simitarra en mà, marxen pels carrers amb gràcia sense igual. Si en el futur serà Concha Velasco la que porte amb orgull les vestimentes tradicionals mores en *París-Tombuctú*, Berlanga ens regala en *Moros y cristianos* una estampa inoblidable: el mateix Joan Monleón com a capità de les tropes

mores. Com molt bé ens indica Pepe, un dels germans (interpretat per Pedro Ruiz), "vénen fins i tot d'Alcoi per a veure-li". És difícil no recordar l'entrada de la furgoneta en la capital espanyola, amb Monleón de capità moro donant instruccions: "Amb l'alfange! Creua'l com en les festes!".

Anys abans de *Moros y Cristianos*, Berlanga ja coquetejava amb la idea de fer una pel·lícula sobre aquesta festivitat: "És un dels espectacles més xocants, barrocs, ebris i divertits del món".

València

UBICACIONS DE LA SEUA VIDA

1. Lloc de naixement de Berlanga
2. Antiga ubicació Postre Martí
3. Teatre Rialto
4. Antic Hotel Londres
5. Institut Lluís Vives
6. Estació del Nord
7. Llibreria Antiquària de Rafael Solaz
8. Teatre Olympia
9. Passeig de Russafa
10. Mercat Central
11. Mestalla, estadi del València CF
12. Placa commemorativa - Passeig de la Mostra

UBICACIONS DE RODATGES

13. Pont i torres de Serrans	18. Antiga Impremta Vila
14. Barri de la Seu	19. Museu Històric Militar
15. Carrer de la Barxella-Catedral	20. Hemisfèric
16. Ajuntament	21. Antiga Presó Model
17. Plaça de bous	

València va ser per a Luis García-Berlanga Martí naixement, aprenentatge, diversió, llibertat, desesperació i llibertinatge. València fins i tot ho va veure partir cap a dues guerres diferents... En dos bàndols oposats! València va donar forma a la seua personalitat com a director, al seu temperament festiu i a la seua manera de fer, el seu "pensat i fet" més prolífic. I València, sens dubte, va inspirar gran quantitat d'escenes i escenaris de les seues pel·lícules, va ajudar a forjar els seus personatges més berlanguians, valga la redundància, i li va donar color i llum als seus somnis d'eròtoma empedrit i de rigorós anarquista filmic.

■ La València de la seua vida

Una manera de començar un recorregut per la seua València més personal seria visitant el preciós i burgès Eixample, barri del XIX i principis del XX on va nàixer Luis García-Berlanga Martí el 1921. Llavors es deia carrer Císcar -hui Conde de Salvatierra-, i fou en el número 13, cantonada amb Sorní, a una casa que hui no existeix i que rebé famílies senceres d'Utiel: origen dels García-Berlanga i de la fortuna de la qual gaudiren.

Al voltant i dins de l'actual plaça de l'Ajuntament, eclèctic i monumental centre neuràlgic de la vida valenciana, replet d'edificis de diferents estils a cavall entre finals del XVIII i l'actualitat, trobarem diversos llocs indispensables per a entendre

la vida dels García-Berlanga i del seu més il·lustre descendent.

La seua família materna era propietària d'una de les pastisseries més freqüentades per les gents de bé de València: "Postres-Martí". Per l'aparador va desfilar la flor i nata de la burgesia, figures que, sens dubte, van inspirar al futur director de cinema per a retratar la decadència d'aquells personatges d'alta volada que tant li fascinaven.

Quasi enfront d'on va estar la pastisseria trobem el Teatre Rialto, hui també seu de la Filmoteca valenciana. En relació a l'origen de la seua cinefilia, el director destaca dues

pel·lícules: la primera, *El hombre invisible* (1933), de James Whale. Per al menut Luis, un xiquet tímid i un poc acomplexat, la idea de tornar-se invisible li resultava d'allò més atractiva (qui sap si fantasiat amb la possibilitat de veure sense ser vist). L'altre títol, la pel·lícula la bellesa de la qual li va deixar sense paraules, va ser *El Quijote* (1933), de George W. Pabst. No costa imaginar un

adolescent totalment captivat en la foscor d'una sala del Rialto, on molt probablement es va projectar les dues pel·lícules.

Eixint de la plaça pel carrer de Sant Vicent cap al nord, trobem, a mà esquerra, el carrer de Sant Ferran. En el número 7 trobarem la llibreria antiquària de Rafael Solaz, on contem que Berlanga explorava nous mons entre nombroses joies literàries. Edicions originals, rares i inclassificables. És fàcil imaginar al nostre director buscant inspiració entre les històries de la Història.

Si hi ha un temple viu i vibrant en aquesta ciutat, eixe és, per excel·lència, el modernista Mercat Central (1928), catedral del producte fresc. Inundat de llum, sabors i olors, en ell podem trobar més de 250 llocs que García-Berlanga va recórrer en innumbrables ocasions fonent-se amb la gentada local i els venedors. Van ser aquests, els comerciants, els qui li van atorgar al cineasta el Premi Cotorra, concedit anualment a les persones que més fan per València, i li van dedicar un dels seus il·lustres corredors. Hui, Berlanga comparteix llista de carrers en el Central al costat de personatges de la talla de Blasco Ibáñez, Sorolla, Benlliure o Vives.

Tornant cap a l'Ajuntament, en un corbat cantó del carrer Barcelonina es troba l'edifici del que va ser l'Hotel Londres (1934-41), obra del notable arquitecte valencià Javier Goerlich, originalment nomenat Edifici Martí-Alegre, i antiga propietat de la família del director. Des d'ací veia tota la família les explosives *mascletaes*, part essencial de les Falles que García-Berlanga va començar

realment a estimar només quan va viure fora de València. En el número 1 del carrer Barcelonina s'ha instal·lat una placa homenatge al director valencià.

Gaudint de magnífics edificis com el del propi Ajuntament (s. XVIII-XX) o, enfront, l'impactant Palau de Correus i Telègrafs (1922), passarem per l'Institut Lluís Vives, un dels centres públics d'ensenyament secundari més antics i prestigiosos de la ciutat, on el jove Luis va cursar alguns anys d'estudis.

Podem travessar el carrer de Xàtiva i delectar-nos amb la modernista estació del Nord (1917), un magnífic edifici que es troba en constant bullici. L'obra de Demetrio Ribes, des d'on van partir innumbrables combois de soldats des de la seua mateixa inauguració, ens recorda el període militar del jove Berlanga qui, com sabem, es va veure obligat a viatjar a Rússia enrolant-se en la Divisió Blava.

El Rialto va acollir l'única obra teatral dirigida per Luis García-Berlanga, *Tres forasters de Madrid*, obra escrita en valencià i castellà per Eduard Escalante en 1876.

Per Sant Vicent cap al sud es passa pel Teatre Olympia, del qual don Luis era assidu. També ho era del de Russafa o dels ja desapareguts Eslava o Alkazar, tant per a la programació de categoria com per al cabaret eròtic de Rosita Amores als anys 1960, una època en què València recuperava el pols i transmetia les seues vibracions al ja famós director.

Teatre Rialto

En intens contrast d'estil i funció, trobarem la monumental Plaça de Bous quasi mà a mà amb l'estació. L'imponent edifici dòric de meitat del s. XIX recorda les nombroses reinterpretacions simbòliques del bou que el cineasta va plasmar en diverses pel·lícules des dels seus inicis com a director.

Podem parar a descansar, prendre un vermut i picotejar alguna cosa en les cafeteries del carrer de Ribera i el passeig de Russafa, on don Luis solia prendre café mentre imaginava escenes i pensava futurs projectes.

En l'estació de metro del carrer Xàtiva ens embarcarem en direcció a la mar, parant abans en l'avinguda d'Aragó per a rendir un homenatge a la faceta futbolística del nostre director. Allí trobarem Mestalla, històric estadi del València CF, equip del qual Berlanga va ser acèrrim seguidor literalment fins al dia de la seua mort. Va arribar a dir de si mateix que "dins del futbol, sí que sóc un patriòtic valencià".

Tornant al metro i baixant prop del Grau, podrem pujar a un tramvia que ens porte fins a la platja del Cabanyal. Al costat mateix del monument a una altra figura del nostre cinema com va ser l'actor Antonio Ferrandis, trobarem l'inici del Passeig de la Mostra de València, l'autèntic *Walk of Fame* valencià. La primera llosa commemorativa que trobarem serà, per descomptat, la dedicada a Luis García-Berlanga Martí. I allà mateix, enfront de la mar que don Luis evocava constantment des de la seua casa lluny del Mediterrani, acabarà el passeig més berlanguà possible per València.

■ La València dels seus rodatges

La mini sèrie *Blasco Ibáñez, la novela de su vida* (1997) comença amb una presa en la qual veiem les Torres de Serrans i el pont que les precedeix com podria haver-se vist a la fi del XIX: cobert de terra i amb carros tirats per matxos. Mentrestant, escoltem la veu de l'autor convidant-nos a entrar a la ciutat: "Darrere d'aquelles torres està València, la ciutat en què vaig nàixer..."

En els carrerons del barri de la Seu, Berlanga retratà una de les facetes de Blasco Ibáñez menys coneguda pel públic: la seua època com a membre de l'estudiantina a València. És en aquesta localització on es va gravar la primera trobada entre Blasco (Ramón Langa) i María (Mercè Pons), la seua primera dona i mare dels seus dos fills.

En la Barçella, carreró entre la catedral i el Palau Arquebisbal, podem veure com Vicente Blasco Ibáñez i els seus companys de joventut, frustrats per una temptativa colpista que queda en res, assalten en plena matinada la processó del Rosari de l'Aurora al crit de "Mort al clergat!". L'escena dona un gir de 180 graus quan els feligresos, ignorant allò de "posar l'altra galta", s'emboliquen a bufetades amb els assaltants. Tot acaba com el sudit rosari.

Dins de l'edifici de l'Ajuntament, en el Pati Envidrat, visitarem el Montecarlo imaginat per Berlanga, en el qual Blasco Ibáñez tractava amb estrelles de cinema mentre es filmava una adaptació de la seua novel·la "*Los enemigos de las mujeres*".

La Plaça de Bous és un altre lloc de filmació berlanguiana. Les corregudes de bous sempre

han format part de l'imaginari del director, fins al punt que es permet, en boca de Concha Velasco en *París-Tombuctú*, un comentari sardònic sobre aquest tema: "A Espanya a tot el món li agraden els bous, menys a quatre ximples". Però va haver d'esperar a *Blasco Ibáñez* per a filmar al cos taurí de la seua ciutat natal. Allí va imaginar Berlanga una delirant escena que incloïa en un globus aerostàtic a Blasco Ibáñez, al torero Emilio Torres "Bombita" i a un faquir.

No lluny de la Plaça de Bous, dins d'una illa d'edificis en el barri d'Arrancapins, trobem l'antiquíssima Impremta Vila, on

es recreà l'impremta del diari liberal "El Pueblo", dirigit per Blasco fins al seu violent tancament per part de les forces de l'autoritat, i que va portar l'escriptor a l'exili.

Recurrent l'antic llit del Túria, un dels parcs urbans més llargs del món, arribem a dos llocs clau en les seues últimes pel·lícules.

■ La Presó Model

En 1993 Berlanga va usar la Presó Model (encara que conserva una cel·la original, en l'actualitat, la presó és una gran seu administrativa) com a escenari d'una rocambolesca comèdia en la qual polítics, empresaris, mafiosos i presidiaris pernocten junts a la presó per a un acte benèfic.

Todos a la cárcel va ser un film avançat al seu temps i de títol premonitori, vaticinant tota la corruptela política que estava per esclatar a la moderna Espanya. Ja deliberadament, Berlanga vestia els pitjors criminals de la seua pel·lícula no amb el clàssic uniforme a ratlles, sinó amb vestit i corbata.

Estació del Nord. València.

La pel·lícula reconstrueix una d'aixes vivències del director que bé es dirien totalment impossibles: en una escena, un ministre saluda a un sotssecretari amb gran simpatia, dient-li que just hui ha signat alguna cosa per a ell. En no recordar de quin document es tractava, li ho pregunta al seu ajudant, el qual, sol·lícit, respon: "el seu cessament". Per inversemblant que parega, aquesta situació exacta li va ocórrer al director amb Javier Solana i Pilar Miró en el paper de ministre i ajudant, respectivament. Era el seu cessament com a director de la Filmoteca Nacional.

Si *París-Tombuctú* va ser un comiat per part del cineasta més bé melancòlic (i definitiu), en *Todos a la cárcel* sembla voler anar-se'n per la porta gran i dedicant-nos una pinta. Artemio Bermejo, de "Sanitarios Bermejo" (un Sazatornil amb clars ressons d'aquell empresari català de *La escopeta nacional*), després de ser manifestejat per polítics, banquers, mafiosos i, fins i tot, la seua pròpia família, no pot més que proclamar als quatre vents: "¿Sabéis lo que os digo? Que se vaya todo al carajo.

Convertida hui dia en seu administrativa de diverses conselleries, la Model, escenari de *Todos a la cárcel*, fou la presó on va estar tancat José García-Berlanga, pare del director, durant la postguerra.

La empresa, la familia y el país entero. ¡Y la cartera! ¡Que os den morcilla!". Poc després el veiem a l'interior de la presó, ballant al ritme d'una banda de música que toca *La manta al coll* i tancant l'acte amb un sonor pet amb la boca. Clar exemple de l'actitud irreverent del mestre Berlanga.

Mercat Central. València.

Ciutat de les Arts i les Ciències, València.

El Museu d'Història Militar de València conté, entre centenars de peces, una molt especial. El carro de combat T26-B, de fabricació soviètica, va participar en la Guerra Civil espanyola, encara que ja en la seua jubilació va desenvolupar una passió oculta: l'actuació. I és que va aparèixer en l'aclamada obra berlanguiana *La Vaquilla* (1985).

■ L'Hemisfèric

Finalment, va ser *Paris-Tombuctú* la pel·lícula en què Berlanga va retratar L'Hemisfèric de la Ciutat de les Arts i les Ciències, localització de moda hui dia per a superproduccions de ciència-ficció (*Westworld*, *Tomorrowland* o *Doctor Who*). Per a Berlanga, en aquest espai no hi ha cabuda per a robots, ni viatgers del temps, ni doctors alienígenes: el director valencià va reservar aquest espai privilegiat per a filmar una bona mascletà a esquenes del protagonista.

La vaquilla (1985)

UTIEL

■ Bressol dels García-Berlanga

La pèrdua de Luis García-Berlanga va commoure a tot el país, però a Utiel es va notar, potser, més profundament. I és que García-Berlanga és un cognom summament important en la història utielana dels últims 150 anys.

Fidel García-Berlanga, l'avi del cèlebre director, va ser terratinent local en el negoci del vi i alcalde liberal d'Utiel als 26 anys, inaugurant el ferrocarril València-Utiel, importantíssima unió per al desenvolupament de la viticultura valenciana. Va ser diputat provincial i president de la Diputació en 1894. Va ser parlamentari espanyol, destacant per la seua intervenció en la reforma de la Llei d'Alcohols de 1908, que va tindre un impacte decisiu sobre el cultiu comarcal.

El seu fill José, pare del cineasta i el primer a ajuntar per sempre els cognoms García i Berlanga, va seguir els passos de l'avi sota colors liberals i republicans. Condemnat a mort pel franquisme, la seua pena va ser condonada per l'allistament del seu fill Luis, el nostre director de cinema, en la Divisió Blava durant la II Guerra Mundial.

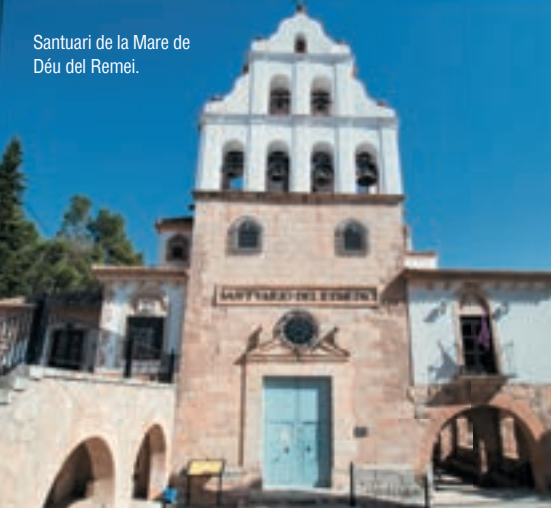
A Utiel va passar don Luis part de la seua infantesa -Utiel va ser realment l'únic

contacte estret que va tindre amb un ambient rural, una inspiració que va utilitzar en moltes de les seues més aplaudides pel·lícules-, tornant molt sovint a la casa familiar que conservaren durant dècades.

Encara que no com a escenari de les seues pel·lícules, Utiel va ser objecte de múltiples picades d'ullet en la filmografia berlanguiana, als malnoms locals i a la seua gent; al seu equip de futbol -Berlanga cantava una versió de l'himne dels anys 1940 quasi oblidada per tots, apareixent una antiga alineació de l'equip en una de les seues pel·lícules- o als toreros utielans, com en la pel·lícula *La Vaquilla*.

Per a fer un senzill homenatge al director, als seus avantpassats i als seus descendents, que segueixen molt relacionats amb la vila d'Utiel, podríem baixar del tren en la gran estació huitcentista i, rememorant l'enorme impuls que per a la indústria vinícola local va suposar la unió amb València per ferrocarril, visitar el contigu Cellar Redó, actualment seu de la D.O. Utiel-Requena i Museu del Vi de la Comunitat Valenciana, històric edifici que, de ben segur, els García-Berlanga han freqüentat enormement. Recorrerem els carrerons d'origen musulmà del centre històric, les restes de muralles i portes medievals, la descomunal església tardo-

gòtica de l'Assumpció (s. XVI), comparable a una catedral, sense oblidar endinsar-nos en la ciutat subterrània que suposen els innombrables i antiquíssims cellers excavats al subsòl de la vila, com la de l'Ajuntament (s. XIII).

Eixint del nucli antic ens podríem dirigir al carrer que porta el cognom familiar, C/ García-Berlanga, fins a topar-nos amb La Alameda, ampli i agradable passeig inaugurat el 1864 que pot perfectament ser la imatge de la prosperitat vinícola moderna. En el seu central temple musical conegut com La Tómbola, a l'ombra dels plàtans monumentals, descansarem abans

1. Estació de tren
2. Museu del Vi - seu de la D.O. Utiel-Requena
3. Centre històric- bodegues subterrànies
4. Carrer García-Berlanga
5. La Alameda

d'endinsar-nos en els infinits paisatges del raïm boval, bressol d'una de les més cèlebres famílies valencianes de tots els temps.

ALTEA

L'estació d'Altea va servir com a localització en *Blasco Ibáñez* per a filmar una escena en la fictícia localitat de "Villamar". L'escriptor, ja de tornada de l'exili gràcies a la immunitat diplomàtica que li confereix el seu càrrec com a diputat per València, viatja de ciutat en ciutat a la recerca de votants per a la seua candidatura. En aquesta escena Berlanga presenta al protagonista amb actitud canallesca, responent al seu afany d'humanitzar sempre als seus personatges, per molt *bigger than life* que aquests siguen: en aproximar-se al poble, un dels companys de Blasco se n'acosta per a avisar-li "Vicente, que ja estem arribant", a què l'escriptor respon "Ah, vinga! Al vagó de tercera!", donant a entendre que viatja amb totes les comoditats però es presenta al poble traient el cap des del vagó on viatgen les classes

més humils. Això, acompanyat d'una escena en què Vicente, emulant la clàssica estampa política, agarra a un bebè per a besar-lo i, com el tren segueix la seua marxa, no li dóna temps a retornar-lo a sa mare, constitueixen una de les escenes més bufonesques de la sèrie.

ALACANT

En l'antiga estació de tren de la línia a Múrcia, a Alacant, es va filmar l'intent de sabotatge per part de Blasco i els seus companys revolucionaris (tots vestits de tunos) de les vies del tren que havien de portar soldats espanyols a la Guerra de Cuba. Fins i tot participant a un "nivell teòric", Vicente està més preocupat pel poema que escriu per a la seua futura esposa que pel boicot.

EL PALMAR

En aquesta illa enmig del valencià llac de l'Albufera, Berlanga va filmar a Blasco Ibáñez fugint d'una marabunta d'agricultors furibunds que, després d'allunyar-se l'escriptor dels seus quefers polítics i marxar a Madrid, volen fer-li pagar per les promeses sense acomplir. Blasco ix fugint en una barca mentre li llancen fruites els agricultors.

ALBORAIA

En la preciosa i centenària alqueria del Machistre, a l'horta d'Alboraia, actualment seu del Museu de l'Orxata, es van filmar les noces de Blasco Ibáñez amb María, la seua primera dona. En l'escena podem veure a il·lustres personatges valencians com Joaquín Sorolla o Constantí Llombart.

Alqueria del Machistre, Alboraia

Agraïments:

A tota la família García-Berlanga, a Santiago Castillo París, a Miguel Ángel Villena, a Rafael Maluenda, a Manuel Hidalgo, a Juan Hernández Les, a Luis Alegre, a El Marqués, a premsa de l'Institut Cervantes de Madrid, a les oficines de turisme d'Orpesa i de Xixona, i al Berlanga Film Museum.

Imatges:

- Col·lecció García Berlanga (en berlangafilmuseum.com), pàg.: 5
- Turisme Comunitat Valenciana, pàgs.: 3, 8, 9, 11, 15, 16, 19, 21, 22, 24, 25, 27, 36, 37, 43, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53
- Extretes de fotos de Rafael de Luis a cartells de la col·lecció de Santiago Castillo París, pàgs.: 12, 13, 14, 20, 28, 29, 28, 48, 49
- Institut Cervantes / Fernando Gutiérrez, pàg.: 6
- Itinerantur S.L., pàgs.: 30, 33
- Fotogrames © Mercury Films, pàgs: 12, 13, 14

Disseny de la guia: Itinerantur S.L.

Texts: Itinerantur S.L. i Diego Amela Chiva

Il·lustracions i maquetació: Vicent Tena Piñana

© Turisme Comunitat Valenciana, 2021.

Tots els drets reservats. Prohibida la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment (ja siga gràfic, electrònic, òptic, químic, mecànic, fotocòpia, etc.) i l'emmagatzematge o transmissió dels seus continguts en suports magnètics, sonors, visuals o de qualsevol altre tipus sense permís exprés de l'editor.

Mai tinc la sensació que he perdut un dia; un dia perdut és un dia amb una altra agenda, l'agenda d'allò imprevist.

Luis García-Berlanga Martí
(1921-2010)

GENERALITAT
VALENCIANA

www.comunitatvalenciana.com